

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024



No 2

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati



74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982



Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 598 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 29-fevralda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.



MUNDARIJA

Ilm-fanga baxshida umr Baxtiyor Islamov	8
Kichik biznesni rivojlantirishda “yashil” iqtisodiyotni keng tatbiq qilishning ahamiyati Gulnora Abdurahmonova Kalandarovna, Sanjar Baxodirovich G’oipnazarov	10
Brand Capital as a Determinant of Institutional Prestige and Student Choice in the Higher Education System ... Zufarova Nozima Gulamiddinovna	16
Inson va atrof-muhit dialektikasi: nomutanosiblik ko’rsatkichlari va ekologik muammolar Butaboyev Maxammadjon Tuychiyevich, Maxmudov Nosir Maxmudovich	24
Yashil budjetlashtirish va uni O’zbekistonda joriy etish istiqbollari Meyliev Obid Raxmatullayevich, Gofurova Kamola Xayrulla qizi	30
Iqtisodiyotda ta’lim va fan integratsiyasining asosiy yo’nalishlari Yormatov Ilmidin Toshmatovich	35
Transport vositalari va yo’llar turizm transport infratuzilmasini rivojlantirishning muhim omilidir Agzamov Shaxboz Akmalovich	39
Bank xizmatlarini raqamlashtirish orqali samaradorligini oshirish A. X. Salamov	44
Biznes-reja baliqchilik xo’jaligi rivojlanishi uchun asos sifatida Dosmurotova Shaxista Kengashovna	48
Mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi va uning lizing munosabatlari rivojlanishi bilan bog’liqligi Axmediyeva Aliya Toxtarovna	55
Turizmni rivojlantirish imkoniyatlari Ziyadullayev Ilhom Narkabilovich	63
Tijorat banklari depozit operatsiyalari samaradorligini oshirish muammolari va ularni bartaraf etish yo’llari Shamsiyev Nodir Muratovich	67
Hududlarni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning samaradorligini oshirish masalalari Shagazatov Oybek bahodirovich	72
Hududlar biznes muhitini rivojlantirish va samarali boshqarish yo’nalishlari Davlatov Sanjar Abdimannonovich	76
Ijtimoiy rivojlanish xulq-atvor paradigmasida yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishning nazariy asoslari Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	80
Korxonalar innovatsion faoliyatida raqamli transformsiyaning muhim yo’nalishlari Yuldasheva Kamola Miraliyevna	84
O’zbekistonda agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish (Buxoro viloyati misolida) Yoriyeva Farangiz Murodillayevna	89
Innovatsion tadbirkorlik muhitini kompleks baholashda xalqaro tashkilotlar tajribasi Nazarova Umida Avazovna	94
Turizm faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish samaradorligini oshirishning ayrim usullari Mirzaxodjayev Alisher Botirovich	98
Globallashtirish sharoitida transchegaraviy suv resurslardan samarali foydalanishni boshqirish Mirzayev Musurmon Umidullayevich	103
Surxondaro viloyati iqtisodiyotida kichik biznes va tadbirkorlikning o’rni va ahamiyati Fayziyeva Aziza Azamat qizi	108
Ta’lim muassasalarida xarajatlarni moliyaviy nazorat etishning samaradorligi tahlili Eshonqulov Davlatjon Rajabboyevich	113
Ta’minot zanjirini boshqarishda transport logistikasi usullarini takomillashtirish Zoxidova Nazokat Berdimurot qizi	119
Blokcheyn texnologiyasida xavfsizlik masalalari Mamadiyarov Zokir Toshtemirovich	123
Развитие цифровой трансформации банковского сектора Республики Узбекистан Абдурахманова Матлуба Махамдаминовна	129



Asosiy fondlarni hisoblash va baholash usullarini takomillashtirish istiqbollari.....	135
Rixsimbayev Odiljon Qobiljonovich	
Marketingda tovar harakati tizimini optimallashtirish va modellashtirish	141
Sherzod Xolmurodovich Pardayev, Kamola Abdujabborovna Pardayeva	
Iqtisodiy rivojlanish uchun strategik taqsimlash strategiyalari:	
Investitsion Fond Portfellarning qiyosiy tahlili.....	148
Sultonboeva Munira bahodirovna	
Soliq munosabatlarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati: ilmiy-nazariy qarashlar.....	154
Axrorov Zarif Oripovich, Saidmurodov Feruz Sodiqjon o'g'li	
Взаимосвязь инвестиционной стратегии с оценкой эффективности инвестиционного проекта	159
С. С. Алиева, А. Назаров	
Erkin iqtisodiy zonalarning faoliyati va boshqaruv mexanizmini takomillashtirish.....	167
Sheraliyeva Saida Azatovna	
Xizmat safari xarajatlari hisobining huquqiy asoslari	170
Ergashev Sarvar Xudoynazarovich	
Инклюзивное образование и его особенности.....	175
Зайнутдинова Умида Джалоловна	
Jismoniy shaxslarning mol-mulk va yer soliqlarini hisoblash va undirish samaradorligini oshirish yo'llari.....	179
Qurbonov Muxiddin Abdullayevich	
Mamlakatda soliq qarzdorligi vujudga kelishining asosiy sabablari va ularni qisqartirish yo'llari.....	184
Hakimov Ulug'bek Furqat o'g'li	
Mulk qiymatini baholash tushunchasi, baholash obyektlari, baholanadigan qiymat turlari.....	188
Izbosarov Boburjon Bahriddinovich, Yoqubboyev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
O'zbekistonda sug'urta xizmatlarining zamonaviy transformatsiyasi.....	193
G. Adilova	
Biznes subyektlarida samaradorlik masalalarini o'yinlar nazariyasi usuli bilan baholash.....	197
Mardiyev Nurali	
Yengil sanoatda "lean production" konsepsiyasini tatbiq etishning amaliy jihatlar.....	203
Yaxyayeva Inobat Karimovna	
Soliq salohiyatini baholash usullari va ularning tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga ta'siri tahlili	207
Borotov Sharofiddin Jumaqul o'g'li	
Ko'chmas mulk bozorini baholashning institutsional asoslari	213
Ishonqulov Nizamjon Fayzullayevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm xizmatlarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	221
Amriyeva Shaxzoda Shuxratovna	
O'zbekistonning bank-moliya tizimi hamda unda Islom moliyasi	
instrumentlarini jalb etishdagi joriy tendensiyalar	226
Eshimov Alisher Dasmurodovich	
Tashqi savdoda notarif usullarni qo'llashning iqtisodiy oqibatlarini aniqlash	
metodologiyasi (rivojlangan davlatlar tajribasi).....	234
Norqobilov Akobir Iso o'g'li	
Reklama xizmatlari va uning subyektlar samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlari.....	240
Rabbimov Elbek Abdulloyevich	
Ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirish asoslari	245
Imonqulov Nuriddin Qo'shmon o'g'li	
Tijorat banklari biznes ekotizimini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	250
Shoymardonov Orziqul Jo'ra o'g'li	
Majburiy tibbiy sug'urtaning vujudga kelishi va o'ziga xos xususiyatlari.....	256
Kenjayev Soxib Sayfiyevich	
O'zbekiston Respublikasida zamonaviy soliq ma'murchiligini joriy etish orqali budjet-soliq siyosati	
samaradorligini yanada oshirish.....	260
Yuldasheva Shaxnoza Xojiakbar qizi	
Jahon iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida derivativlar bozorining roli	266
Shokirov Mirkamol Mirolim o'g'li	
Boshqaruv hisobida mas'uliyat markazlarini tashkil etish masalalari.....	274
Sobirov Otabek Olimjonovich	



Davlat moliyasini boshqarishda moliyaviy nazorat usullaridan samarali foydalanish yo'llari	277
Kultayev Farxod Shavkatovich	
Tijorat banklari foydasi va rentabilik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi omillar tahlilini takomillashtirish	281
Normo'minov Temurbek Sheraliyevich	
O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari aktivlar sifatini oshirish yo'llari	284
To'ychiyev Otabek Shamshiyevich	
Venchur kapitalining mohiyati va O'zbekistonda venchur tizimini rivojlantirishning institutsional asoslari.....	288
Tadjibayeva Nigora Gulomjonovna	
Innovatsiyalar: zamonaviy iqtisodiyot uchun innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash zarurati.....	293
Malikova Dilrabo Muminovna, Tursunov Jahongir Ulug'bek o'g'li	
Budjet daromadlarining shakllanishida egri soliqlarning ta'sirini ko'p omilli ekonometrik modellashtrishda tahlil qilish.....	297
Abdunazarova Shahnoza Norqo'chqor qizi	
Aksiyadorlik jamiyatlarida investitsion jozibadorlikni oshirish yo'llari	302
Abdullayev Boburjon Akbaraliyevich	
Barcha tadbirkorlik subyektlariga teng raqobat sharoitini yaratishda soliq imtiyozlarining o'rni	306
Akbarov Akmalxon Akrom o'g'li	
Hisob siyosati va unda biologik aktivlar hisobini yoritib berish tartibini takomillashtirish	310
Mirzayeva Nargiza Batirovna	
Talabalarning oilali bo'lishiga ta'sir etuvchi omillarga iqtisodiy baholashda yangicha yondashuv.....	314
O. U. Shomurodov, A. A. Suyarov, Z. U. Uroqov, J. S. Urazov, A. T. Ablahatov	
Ways to Use the Experience of Foreign Countries in Creating a Beneficial Business Environment for Entrepreneurship And Improving Taxation	319
Mukhlisa Ikramova	
Aholi turmush darajasini oshirishda moliyaviy savodxonlikning o'rni va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri	325
Yusupov Muhammadali Soxib o'g'li, J.D. Xojiyev	
Temir yo'l sanoat korxonalarida ijtimoiy-mehnat munosabatlarini boshqarish bo'yicha xorijiy tajriba.....	329
Kadirova Sharofat Amonovna	
Механизм внедрения аутсорсинговой деятельности в АО “Ўзтемирйўлийўловчи”	332
Н. Э. Кахарова	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish investitsiyalarni jalb qilishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	337
Sharipov Bobur Anvar o'g'li	
“STEKLOPLASTIK” MJCHning bozordagi strategik holatini tahlil qilish	342
Musyeva Shoira Azimovna	
Agrar sektorda ekologik toza mahsulotlarni ishlab chiqarishning nazariy masalalari	348
M. Sh. Nazarova, Z. S. Kazakova	
Methodological Foundations of Bank Lending and Classification of Factors Affecting the Features of Obtaining Loans.....	353
Raxmanova Laylo bahodirovna, A. Karimova	
Agrosanoat klasterlarda tovar-moddiy zaxiralar samaradorligini KPI orqali baholash uslubiyati.....	357
Toshpo'latov Azizbek Shermuxamadovich	
Faol tadbirkorlar faoliyatida kambag'al oilalarni iqtisodiy-ijtimoiy holatini yaxshilash imkoniyatlari.....	362
Salamov Ibrohim, Nazarova Maryam Sharifovna, Kazakova Zulayxo Saloxiddinovna, Jonibekov Faxriddin Beknazarovich, Kudratov Rizo Turdibayevich, Ulmasova Oygul Baxtiyorovna, Xamdanova Nasiba Ablakulovna, Xudayberdiyeva Ma'rifat Umarovna	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar strategiyasi tahlilining o'ziga xos xususiyatlari	369
Tursunova Shaxnoza Farxod qizi	
Процессы цифровизации АО “Hududgazta'minot”	373
Хусанов Кахрамон Нишонович	
O'zbekistonda aholi turmush darajasini oshirish yo'llari.....	378
Abdullayeva Madina Kamilovna, Eldorbekov G'ofurbek Iskandarbek o'g'li	
Aholi farovonligini oshirishda tadbirkorlik subyektlari uchun kredit tizimini takomillashtirish mexanizmi.....	381
Bobayev Isroiljon Abdinabiyeich	
Mamlakatga jalb qilingan xorijiy kapitalning tovarlar va xizmatlar importi salohiyatiga ta'sirini ekonometrik modellar bilan baholash.....	386
Saydullayev Azamat Jo'raqul o'g'li	



O'zbekistonda bank xizmatlari raqobatbardoshligini baholash mazmuni va o'ziga xos xususiyatlari.....	394
Sh. Madraimov	
Kapital bozorida sug'urta kompaniyalar institutsional investor sifatida	397
Xasanova Lola Mamasharifovna	
Yangi O'zbekiston strategiyasida institutsional islohotlarni yanada chuqurlashtirish va ko'p funksiyali raqamlashtirishning ilmiy asoslari	400
B. B. Berkinov	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari orqali jinoiy yo'l bilan olingan daromadlarni legallashtirish mexanizmlari.....	409
G'afurov Umidjon Bahodir o'g'li	
Rivojlangan mamlakatlarda keksa fuqarolarning bandligini oshirish kam ta'minlangan aholi qatlamini qo'llab-quvvatlash usuli sifatida (Yaponiya tajribasi misolida).....	413
Karimov Bekzodjon Ilxomovich	
Tashqi savdoni oshirishda boj-tarif siyosatini takomillashtirish mexanizmlari	420
Pardayev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
Финансы или корпоративные финансы	426
Уринов Бобур Насиллоевич	
In Ensuring Economic Development in the Country Green Economy and its Features	432
Akhunova Shakhistakhon Nomonjanovna, Abdusattorova Mokhirabonu Abdugoppor kizi	
Tijorat banklarining investitsiya faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari	437
Jo'rayev O'ktam Panji o'g'li	
Сокращение уровня бедности в Узбекистане.....	443
Амирджанова Ситора Суннат кизи	
Paxtachilik sohasida ishlab chiqarish jarayonlari samaradorligini oshirishning innovatsion yechimlari va uning foydaga ta'sirini baholash	448
S. B. Inoyatov	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlash amaliyotidagi muammolar va ularni barataraf etish yo'llari	453
Maxmudov Rahimjon Hamid o'g'li	
Mahalliy budjet daromadlarining nazariy va ilmiy asoslari	460
O'lokulova Feruza Mansurovna	
Kambag'allikni qisqartirish – aholi turmush farovonligini ta'minlashning muhim omili	463
Usmanov Baxodir Baxtiyorovich	
Raqamli marketingni rivojlantirish zaruriyati	469
Xalmuxamedova Zebaxon Babaxanovna	
Tijorat banklari o'rtasidagi raqobatni rivojlantirish orqali fond bozorida aksiyalar narxini barqarorligini ta'minlash istiqbollari	473
M. Yuldosheva	
Konchilik sanoati korxonalarida innovatsion faoliyatni rivojlantirish mexanizmlarining ilmiy-nazariy asoslari	480
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
O'zbekistonda banklar moliyaviy xizmatlari va ular sifatining amaldagi holati tahlili	487
Mirzayev Mirza Abdullayevich	
Oliy ta'lim muassasalarining iqtisodiy samaradorlikning raqobatbardoshligini instituttsional tahlil qilish mexanizmi.....	492
Saydullayeva Saodat Abdumajidovna	
Integrasiya sharoitida to'qimachilik sanoatining rivojlanishi	499
Ziyayeva Muhtasar Mansurdjanovna	
Auditorlik tekshiruvini tashkil etish va o'tkazish jarayonlarini takomillashtirish	503
Karamatova Noiba Husnitdinovna	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashning nazariy jihatlarini	510
Mamatov Mamajan Axmadjonovich	
Экономическое сознание и экономическое мышление: теоретический анализ.....	517
Пардаев Мамаюнус Каршибаевич, Мухаммедов Мурод Мухаммедович	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklari tomonidan qurilish korxonalarini kreditlashni takomillashtirish yo'llari	522
Sultanov Baxram Begdullayevich	



Роль искусственного интеллекта в современных технологиях медиаобразования в высших учебных заведениях.....	526
Самигова Гуландом Абдужаббаровна	
Talabalarga moliyaviy yordam dasturlari va ularning ta'lim sifatiga ta'siri	534
Mirzayeva Muhlisa Ubaydullo qizi	
Mintaqaviy investitsion jozibadorlik va investitsion siyosat: nazariy talqin	539
Muminov Akmal Tulkunovich	
Mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida oliy ta'lim tizimining ta'siri	543
Nasimov Adiz Azamat o'g'li, Baxtiyorova Jasmina Jasurovna, Axrorov Zarif Oripovich	
Respublikada fermer xo'jaliklarga xizmat ko'rsatishni rivojlantirish va agroxizmatlar bozorini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari	548
Shukurov Ilxom Safarboyevich	
Turli mamlakatlarda oliy ta'limni moliyalashtirish yo'llari	555
Umarova Moxigul Maxmayunus qizi	
Dehqonchilikni innovatsion asosda rivojlantirishning xorijiy tajribasi	560
Yuldashev G'iyos Turabekovich	
Tijorat bank xizmat turlarini islomiy bank xizmatlari orqali rivojlantirish istiqbollari	564
Bayjanova Gozsal Sarsengaliyevna	
Qishloq xo'jaligi mahsulotini baholash va hisobga olishning uslubiy jihatlarini takomillashtirish	570
Boltayev Abror Sayitmuradovich	
Секреты интересного урока в начальной школе	577
Гараева Олеся Владимировна	
Iqtisodiyotni barqaror rivojlanishda yashil iqtisodiyotning o'rni	580
Ibragimova Gulchehra Toxirovna	
Mahsulot va xizmatlarni raqamli transformatsiyasini amalga oshirish algoritmi	584
Kucharov Abrorjon Sobirjanovich, Bobojonov Azizjon Babaxanovich, Abdurakhmonov Abdumalik Abdurashidovich	
O'zbekiston Respublikasining soliq tizimi mamlakatda yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish vositasi sifatida	591
Nabiyev Feruz Nurmurodovich	



AUDITORLIK TEKSHIRUVINI TASHKIL ETISH VA O'TKAZISH JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH

ORCID: 0009-0001-1539-2911

Karamatova Noiba Husnitdinovna

Mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya: O'zbekistonda ilg'or xorij tajribasi va xalqaro standartlar asosida auditorlik tekshiruvini tashkil etish va o'tkazishning amaliy masalalariga bag'ishlangan bo'lib, unda O'zbekistonda auditorlik tekshiruvini tashkil etish muammolari, auditorlik tekshiruvi bosqichlari va ularda bajariladigan amallar mazmuni nazariy va amaliy jihatdan ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Auditni rejalashtirish, auditning xalqaro standartlari, auditorlik tekshiruvi, auditning umumiy rejasi, auditorlik dasturi, moliyaviy hisobot auditi, audit bosqichlari, tahliliy amallar, auditor, auditorlik tashkiloti, auditorlik xulosasi.

Abstract: This article is devoted to the practical issues of organizing and conducting an audit in Uzbekistan on the basis of advanced foreign experience and international standards, in which the problems of organizing an audit in Uzbekistan, the stages of an audit and the contents of the actions performed in them are revealed theoretically and practically.

Key words: Audit planning, international audit standards, audit review, general audit plan, audit program, financial statement audit, audit stages, analytical procedures, auditor, audit organization, audit conclusion.

Аннотация: Данная статья посвящена практическим вопросам организации и проведения аудита в Узбекистане на основе передового зарубежного опыта и международных стандартов, в которых рассмотрены проблемы организации аудита в Узбекистане, этапы проведения аудита и содержание выполняемых действий. в них раскрываются теоретически и практически.

Ключевые слова: Планирование аудита, международные стандарты аудита, обзор аудита, общий план аудита, программа аудита, аудит финансовой отчетности, этапы аудита, аналитические процедуры, аудитор, аудиторская организация, заключение аудита.

KIRISH

Hozirda jahonning yetakchi davlatlari tomonidan auditorlik amaliyotini takomillashtirishda tekshiruvlarni to'liq xalqaro audit standartlari asosida o'tkazilishini ta'minlash, rivojlangan mamlakatlar qonunchiligi va ilg'or tajribasini amaliyotga joriy etish, auditorlarni xalqaro standartlar asosida professional sertifikatlash hamda litsenziyalashning zamonaviy tizimini yaratish eng dolzarb va o'rganilishi zarur bo'lgan masalalardan sanaladi.

Hozirgi paytda auditorlik amaliyotida auditorlik tekshiruvlarini rejalashtirish, o'tkazish va tekshiruv natijalarini umumlashtirish jarayonida o'z yechimini kutayotgan qator muammolarni bartaraf etish, ularning nazariy va uslubiy asoslarini takomillashtirish dolzarb ilmiy muammolardan biri hisoblanadi. Bular birinchidan, buxgalteriya hisobi va auditorlik faoliyati bo'yicha qonun va normativ-hujjatlarning auditorlik amaliyotida talab darajasida qo'llanilmayotganligi, ikkinchidan, auditorlik tekshiruvini tashkil qilish va o'tkazishning uslubiy jihatlari yetarlicha chuqur tadqiq qilinmaganligi, uchinchidan, auditorlik tekshiruvi natijalarini auditorlik ish hujjatlarida umumlashtirish va rasmiylashtirishning amaldagi talablarga to'la javob bera olmasligi, to'rtinchidan, auditorlik riski, muhimlik darajasi, audit ish sifati va auditorlik tashkilotlari faoliyati samaradorligi ko'rsatkichlarini aniqlash hamda uni baholash uslubiyati kabi holatlar zamonaviy talablar darajasida ishlab chiqilmaganligidir. Biroq yuqoridagilarga qaramasdan, hozirgi jahon auditorlik amaliyotida tekshiruvlarni xalqaro standartlarga muvofiq tashkil etish va o'tkazish, auditni avtomatlashtirish va audit natijalarini hujjatlashtirish masalalari kompleks tarzda o'rganilmaganligi bu borada chuqur ilmiy-tadqiqotlar olib borishni taqozo etmoqda.



ADABIYOTLAR SHARHI

Bugungi kunda mamlakatimizda auditorlik faoliyatining mustahkam normativ-huquqiy bazasi va o'ziga xos milliy auditorlik xizmatlari bozori shakllantirildi, uni rivojlantirish uchun ta'sirchan iqtisodiy omillar hamda soliq imtiyozlari qo'llanilmoqda, auditorlik faoliyatini litsenziyalash tizimi jiddiy ravishda soddalashtirildi hamda erkinlashtirildi. Amalga oshirilayotgan islohotlarning ijobiy natijalariga qaramasdan "...auditorlik faoliyatining milliy standartlari umume'tirof etilgan xalqaro audit standartlariga to'liq mos emas, bu esa xorijiy investorlarda mahalliy korxonalar moliyaviy hisobotlarining haqqoniyligini tushunish ko'nikmasining shakllanishini ta'minlamayapti..." [1]. O'z navbatida, yuqoridagi vazifalar ijrosini ta'minlashda auditorlik tekshiruvini rejalashtirish va o'tkazishning amaliy va uslubiy jihatlarini takomillashtirish, tekshiruvlarda ilg'or xorij tajribasi va dasturiy vositalardan foydalanish, xalqaro standartlar asosida tekshiruv natijalarini hujjatlashtirish, umumlashtirish va baholash kabi masalalar yaxlit tarzda batafsil o'rganilmaganligi, xususan auditorlik tekshiruvini rejalashtirish hamda o'tkazishni takomillashtirishga oid chuqur ilmiy tadqiqotlar olib borishni taqozo etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 24-apreldagi PF-4720-son "Aksiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi va 2017-yil 7-fevraldagi PF 4947-son "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi farmonlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-sentyabrdagi PQ 3946-son "O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori va Prezidentning 2021-yil 4-avgustdagi "Auditorlarni sertifikatlashtirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-5210-son Qarorida belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu tadqiqot ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Auditorlik tekshiruvini rejalashtirish va o'tkazishning nazariy hamda uslubiy asoslarini yaratish hamda uni takomillashtirish bo'yicha ko'plab xorijlik iqtisodchi olimlar ilmiy tadqiqotlar olib borganlar. Ular jumlasiga A. Arens, R. Adams, M. Benis, R. Dodj, D.R. Karmaykl, Dj. Lobbek va Dj. Robertsonlarni kiritish mumkin [2]. Mavzuning ayrim jihatlarini Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlarining iqtisodchi-olimlaridan N.P.Barishnikov, N.T.Beluxa, S.M.Bichkova, N.P.Kamishanov, J.A.Kevorkova, S.A.Stukova, V.P.Suys, A.A.Terexov va A.D.Sheremetlar tomonidan o'rganilgan [3].

Auditorlik tekshiruvini o'tkazish uslubiyatining nazariy hamda uslubiy asoslarini yaratish va uni takomillashtirish bo'yicha asosan xorijlik iqtisodchi olimlar ilmiy tadqiqotlar olib borishgan. Ular jumlasiga E.A.Arens, Dj.K.Lobbek, A.D.Sheremet va V.P.Suyslarni kiritish mumkin. Respublikamiz iqtisodchi olimlari tomonidan esa bu masalalar yaratilgan darslik, monografiya va o'quv qo'llanmalarda, shuningdek, e'lon qilingan ilmiy maqola va tezislarda faqat auditorlik faoliyatini tashkil etishning nazariy jihatlarini o'rganilgan. Masalan, R.D.Do'smurotov, A.A.Karimov, Z.T.Mamatov, B.Q.Hamdamov, M.M.Tulaxodjayeva, I.I.Meliyev va I.N.Qo'ziyevlarning asarlarida auditorlik tekshiruvini rejalashtirish va o'tkazishning nazariy asoslarini rivojlantirish muammolari o'rganilgan.

Ta'kidlash joizki, yuqoridagi iqtisodchi olimlarning ilmiy asarlarida aynan auditorlik tekshiruvini o'tkazish uslubiyatini o'rganishga keng e'tibor qaratilmagan hamda amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarining iqtisodiyotni modernizatsiyalash va diversifikatsiyalash sharoitiga muvofiq o'zgarib borishi mazkur sohada chuqur ilmiy izlanishlar olib borish lozimligidan dalolat beradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot davomida iqtisodiy voqelik jarayonlarini o'rganishning ilmiy usullari – umumlashtirish, guruhlashtirish, tahlilning mantiqiy va taqqoslama usullari, abstrakt-mantiqiy fikrlash, qiyosiy tahlil, statistika, istiqbolli prognozlash va guruhlash kabi usullardan keng foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ma'lumki, auditorlik tashkilotlarining Auditorlik tashkilotlari reyestriga kirish orqali faoliyat yuritish talabiga asosan, tashkilotlarning soni 2023-yilning yakunida o'tgan yilga nisbatan 12 taga oshib 138 taga yetdi, auditorlar soni esa 2023-yilning yakunida o'tgan yilning shu davriga nisbatan 122 taga oshib, 1003 nafarga yetdi. Bundan 24 foizi ayol, 76 foizi erkak auditorlar, 120 nafardan ortig'ida esa xalqaro sertifikatga ega auditorlar faoliyat yuritmoqdalar [4]. Jumladan, o'tgan 2022-yilda 6102 ta xo'jalik yurituvchi subyektlar (2023-yil rasmiy ma'lumotlari e'lon hali qilinmadi)da majburiy va tashabbus tarzidagi auditorlik tekshiruvlari xalqaro standartlari asosida o'tkazildi.

Bu borada Respublikamizda auditorlik faoliyatining me'yoriy-huquqiy asoslari majmui ham jahon standartlari darajasida mukammallashtirildi hamda ular tarkiban soddalashtirildi. Jumladan, bugungi kunda O'zbekiston audit tizimida 2021-yil 25-fevralda qabul qilingan 55-moddadan iborat mazmundagi "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi Qonun, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-sentyabrdagi "O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3946-son Qarori hamda Prezident-



ning 2021-yil 4-avgustdagi “Auditorlarni sertifikatlashtirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-5210-son Qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 11-apreldagi “O'zbekiston Respublikasi hududida qo'llash uchun auditning xalqaro standartlarini tan olish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida” 171-son Qarori kabi me'yoriy hujjatlar asosiy me'yoriy-uslubiy asos sifatida xizmat qilmoqda. Shuningdek, Respublikada 2022-yil 1-yanvardan e'tiboran barcha auditorlik tekshiruvlari auditning xalqaro standartlari asosida o'tkazilishi qonun yo'li bilan belgilab qo'yildi. Respublikada, yuqorida sanab o'tilgan me'yoriy hujjatlarga muvofiq auditorlik faoliyatini tashkil etish va o'tkazilishini me'yoriy-uslubiy jihatdan muvofiqlashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi moliya vazirligining “buxgalteriya hisobi va audit uslubiyoti departamenti”, O'zbekiston buxgalterlar va auditorlar milliy assotsiatsiyasi, O'zbekiston auditorlar palatasi hamda O'zbekiston buxgalterlar federatsiyasi kabi jamoat birlashmalari keng faoliyat yuritmoqda.

Bizningcha, yuqoridagi ko'rsatkichlarni respublikamizda auditorlik faoliyatini rivojlantirishning bugungi davr holatiga yetarli deb bo'lmaydi. Fikrimizcha, O'zbekiston auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish va takomillashtirishda quyidagi jihatlar alohida e'tibor qaratish zarur deb hisoblaymiz:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 27-avgustdagi “Davlat moliyaviy nazorati tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-6300-son Farmoniga muvofiq Oliy audit organlarining xalqaro standartlari (ISSAI) asosida tashqi audit tadbirlarini rejalashtirish va o'tkazishni tashkil etish, moliyaviy audit, muvofiqlik auditi hamda samaradorlik auditini o'tkazish, shuningdek, davlat moliyaviy nazoratida xavf-tahlilni amalga oshirish standartlarini ishlab chiqish kabi vazifalar belgilab qo'yildi.

Shuningdek, fikrimizcha, Respublikamizda xo'jalik subyektlar faoliyatiga keng imkoniyatlar berilishi natijasida ularda professional ichki auditor mutaxassis-kadrlarga bo'lgan talab va ehtiyojlarni ortib borishiga olib kelmoqda. Shu holatni e'tiborga olgan holda, iqtisodiy mutaxassis-kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim tizimida ichki auditorlar tayyorlovchi bakalavr ta'lim yo'nalishini tashkil etishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Bu esa o'z navbatida, yuqorida ta'kidlab o'tilgan xo'jalik subyektlar malakali ichki auditor-mutaxassislar bilan ta'minlash, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Qimmatli qog'ozlar bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida” 2006-yil 27-sentyabrdagi PQ-475-son qaroriga muvofiq aktivlarining balans qiymati 1 mlrd. so'mdan ortiq bo'lgan korxonalarda, shuningdek, aktivlarning balans qiymati bazaviy hisoblash miqdorining yuz ming baravaridan ortiq bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlarida ichki auditni tashkil etish, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2006-yil 16-oktyabrdagi 215-son qarorining 2-ilovasi bilan tasdiqlangan “Korxonalardagi ichki audit xizmati to'g'risida Nizom hamda Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 5-maydagi “Ichki audit xizmati xodimlarini tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi 280-son Qarori ijrosini ta'minlashga xizmat qiladi.

Ta'kidlash joizki, bugungi kun holatiga O'zbekistonda xalqaro standartlar asosida tekshiruvlarni tashkil etish va o'tkazishda quyidagi muammoli jihatlar ko'zga tashlanmoqda (1-jadval):

1-jadval: O'zbekistonda auditorlik tekshiruvini tashkil etish muammolari¹

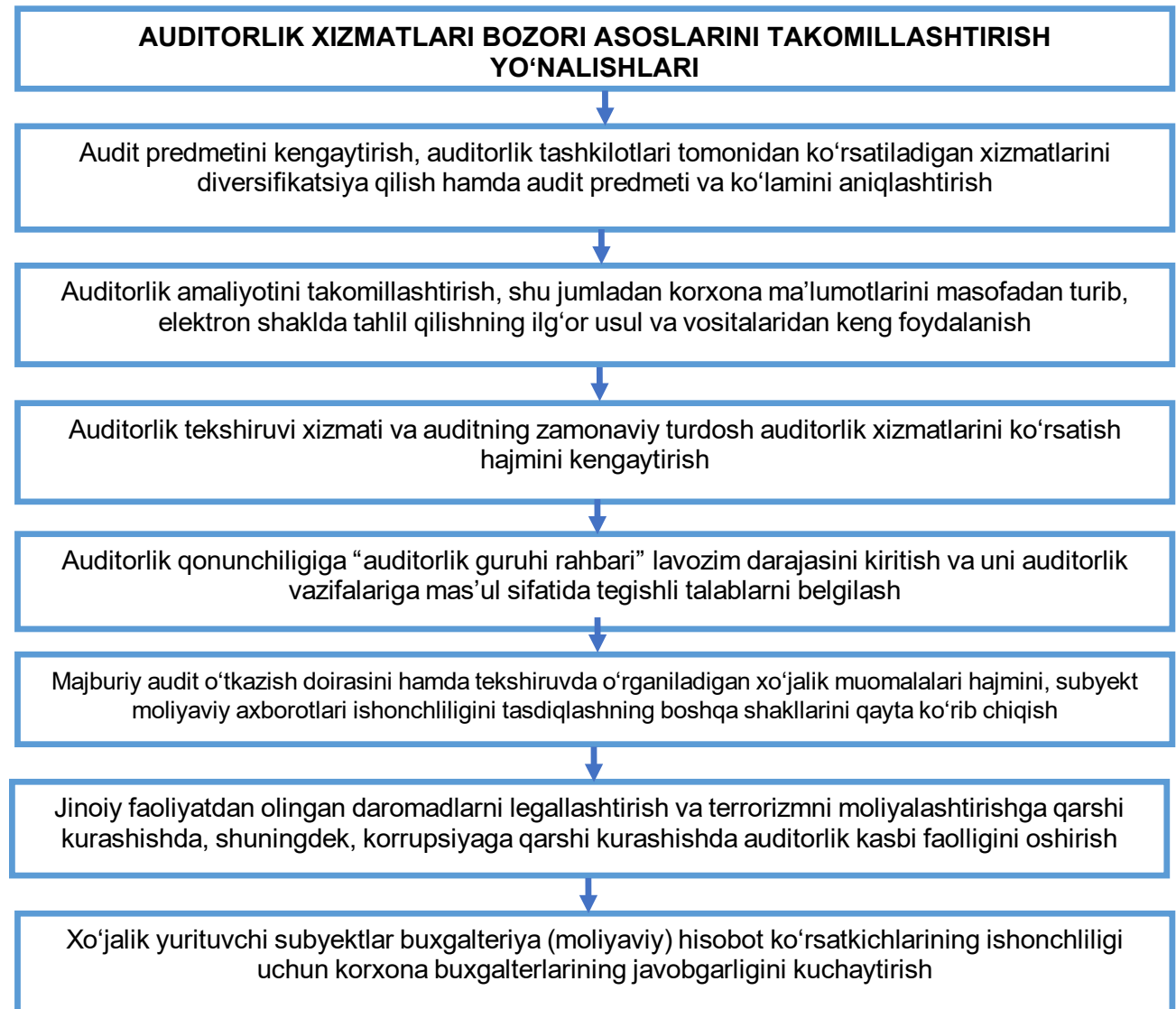
1	Qonun hujjatlariga muvofiq, 2022-yil 1-yanvardan e'tiboran xalqaro standartlar asosida auditorlik tekshiruvlarini o'tkazish majburiy etib belgilangan bo'lsa-da, biroq ushbu tartib respublikada birinchi marotaba qo'llanilayotganligi bois bu borada amaliy tajribaning yetarli emasligi va xalqaro auditorlik standartlari me'yorlari hamda tartib-qoidalarini to'liq egallagan auditor-mutaxassislarning yetarli emasligi
2	Barcha xalqaro auditorlik standartlarining amaliy mazmundagi, rasmiy o'zbek tilidagi mukammal tarjimasining auditorlik tashkilotlarida mavjud emasligi
3	Milliy auditorlik amaliyotini xalqaro auditorlik standartlarida belgilangan talab va me'yorlarga muvofiqlashtirish borasida zaruriy mezon va uslubiyatning yetarlicha shakllanmaganligi
4	Respublikada faoliyat ko'rsatuvchi xo'jalik yurituvchi subyektlarni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va auditning xalqaro standartlari mazmuni, ahamiyati va ularni amaliyotda qo'llash bo'yicha ko'nikma hamda tajribaning yetarli emasligi (amaliyotda hanuzgacha milliy yoki an'anaviy auditorlik tartib-qoidalarini qo'llanilayotganligi)
5	Respublikada faoliyat ko'rsatuvchi xo'jalik yurituvchi subyektlarni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va auditning xalqaro standartlari mazmuni, ahamiyati va ularni amaliyotda qo'llash bo'yicha ko'nikma hamda tajribaning yetarli emasligi (amaliyotda hanuzgacha milliy yoki an'anaviy auditorlik tartib-qoidalarini qo'llanilayotganligi)
6	Respublikada auditning xalqaro standartlarini amaliyotda qo'llash yuzasidan rasmiy o'zbek tilidagi me'yoriy hujjatlar, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, darslik va uslubiy ko'rsatmalarni zamonaviy talablar darajasida ishlab chiqilmaganligi
7	Respublika auditorlik amaliyoti bilan audit bo'yicha malakali kadrlar tayyorlash sohasi o'rtasida auditning xalqaro standartlarini tadqiq etish borasidagi uzviylik hamda amaliy hamkorlikni zamonaviy talablar darajasida tashkil etilmaganligi

¹ Muallif tomonidan tayyorlangan.



O'zbekiston amaliyotida auditorlik tashkilotlarining asosiy mijozlari yoki tekshiruv obyektlari banklar, sug'urta tashkilotlari, qo'shma korxonalar va yirik xizmat ko'rsatish yoki ishlab chiqarish faoliyati bilan shug'ullanuvchi aksionerlik jamiyatlari hisoblanadi.

Bizningcha, auditorlik xizmatlari bozori asoslarini takomillashtirish uchun quyidagilarni amalga oshirish talab etiladi (1-rasm).



1-rasm: Auditorlik xizmatlari bozori asoslarini takomillashtirish yo'nalishlari²

Bugungi kun auditorlik amaliyotidagi muammoli jihatlaridan yana biri shuki, bu tekshiruvlarni aksariyat hollarda shartnomada belgilangan qat'iy muddat va tartiblar asosida o'tkazilmayotganligidir. Bu esa auditorlik tashkilotlari va xo'jalik subyektlari o'rtasida turli shartnomaviy nizolarni yuzaga kelishiga olib keladi. Bizningcha bunday vaziyatni yuzaga kelishiga asosiy sabab tegishli auditorlik dalillarini xo'jalik subyektlari tomonidan o'z vaqtida taqdim etilmasligi va natijada auditorlar tomonidan ular tahlilini o'z muddatida yakuniga yetkazilmasligi, buxgalteriya hisobi va auditorlik faoliyatida xalqaro standartlar hamda avtomatlashgan dasturlaridan yetarlicha foydalanilmasligidir. Yuqoridagilar bilan birgalikda, auditorlik faoliyatini tadqiq etish jarayonida tabiiy bir savol tug'iladi, ya'ni auditorlik tekshiruvi (majburiy audit) qanday tartib yoki ketma-ketlik asosida o'tkaziladi?. Mazkur savolga biz quyidagi 2-jadval asosida aniqlik kiritamiz (2-jadval).

² Muallif tomonidan tayyorlangan.

2-jadval: Auditorlik tekshiruvi bosqichlari va ularda bajariladigan amallar³

Auditorlik tekshiruvi bosqichlari	Tekshiruvda bajariladigan amallar
Rejalashtirish bosqichi	- tekshiruv maqsadi va vazifasini belgilash; - tekshiruv obyektlarini tanlash; - auditorlik guruhini tasdiqlash, ya'ni bevosita tekshiruvni o'tkazishda qatnashuvchi shaxslarni tayinlash; - tekshiruvning dasturini tayyorlash va tasdiqlash (tekshiruv bo'yicha auditorlik dasturini ishlab chiqish).
Tekshirish bosqichi	- auditorlik riski va muhimlik darajasini aniqlash; - korxona ichki nazorat tizimi ma'lumotlarining ishonchligini baholash; - audit obyektlarini tanlash va tanlash hajmini belgilab olish; - auditorlik ishchi guruhini tasdiqlash, ya'ni bevosita tekshiruvni o'tkazishda qatnashuvchi shaxslarni tayinlash; - audit dalillarini to'plash; - xo'jalik yurituvchi subyektlarda amalga oshirilgan muomalalarni buxgalteriya schotlarida to'g'ri, to'liq va o'z muddatida hisobga olinganligini tekshirish; - xo'jalik yurituvchi subyektlarda amalga oshirilgan muomalalarni tegishli hujjatlarda belgilangan shakl va tartiblarga muvofiq to'g'ri, to'liq va o'z muddatida rasmiylashtirilganligini tekshirish; - amalga oshirilgan muomalalarning qonuniyligi, hujjatlarning haqiqiylikini, undagi mavjud hisob-kitoblarning arifmetik va grammatik jihatdan to'g'riligi, hujjatlarning belgilangan shakllarga mos kelishini aniqlash; - muomalalarni haqiqatda amalga oshirilganligi, hujjatlarda ko'rsatilgan pul mablag'lari va moddiy qimmatliklar olinganligi yoki berilganligini, haqiqatan ish bajarilganligi yoki xizmat ko'rsatilganligini tekshirish; - har bir amalga oshirilgan muomala bo'yicha yozuvlar, hujjatlar va haqiqiy ma'lumotlarni boshqasini bilan solishtirish, masalan, hisobotlarning haqiqiy ko'rsatkichlarini pul mablag'lari va moddiy boyliklar haqidagi ma'lumotlar bilan solishtirish; - xo'jalik yurituvchi subyektda mablag'lar va moddiy boyliklarni saqlash va sarflashning to'g'riligi, buxgalteriya hisobi va hisobotlari ishonchligi, moliyaviy intizomga rioya qilinishini tekshirish; - xo'jalik yurituvchi subyekt biznes reja yoki smetasining to'g'ri tuzilganligi hamda ularni rasmiylashtirish tartib-qoidalariga amal qilinganligini tekshirish; - xo'jalik yurituvchi subyekt tomonidan sarflangan xarajatlarning to'g'riligi va o'z vaqtidaligi, xarajatlarning korxona maqsadlariga mos kelishini, setlar, shtatlar, kontingentlar bo'yicha va ishlab chiqarish rejalarini bajarish darajasini tekshirish va tahlil qilish; - xo'jalik yurituvchi subyekt ichki nazorat tizimi faoliyatini baholash, xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliya xo'jalik faoliyati to'g'risidagi hisobotlari tahlilini o'tkazish, rejalashtirilgan iqtisodiy va nazorat ishlari rejasining bajarilish holatini o'rganish va yuqori boshqaruv organlari tomonidan berilgan topshiriqlarning bajarilish sifatini tekshirish; - xo'jalik yurituvchi subyektlarda amalga oshirilgan muomalalar bo'yicha hisob ma'lumotlarini moliyaviy hisobotlarda to'g'ri va haqqoniy umumlashtirilganligini yoki ko'rsatkichlarning ishonchligini tekshirish.
Yakuniy bosqich	- ishchi hujjatlarni sharhlash va yakuniy ishchi hujjatlarni tayyorlash; - aniqlangan kamchiliklarning jiddiyligini darajasini baholash; - auditorlik dalillarning yetarliligini baholash; - aksiyadorlik jamiyati faoliyat xususiyatlari bilan bog'liq omillarni baholash; - buxgalteriya hisobotidagi axborotlarni taqdim qilish va bayon qilish; - hisobot tuzilganidan so'ng sodir bo'lgan hodisalarni baholash; - tekshiruv natijasida aniqlangan xato yoki qoidabuzarliklarni AFMSlarda belgilangan mazmun va tartiblar asosida audit ish hujjatlarida umumlashtirish va rasmiylashtirish; - tekshiruv natijasida aniqlangan xato yoki qoidabuzarliklarning mazmuni, paydo bo'lish sabablari va ularni kelgusida takrorlanmasligi yuzasidan amaliy tavsiyalar aks ettirilgan auditorlik(oraliq) dalolatnomalarini tuzish va moddiy-javobgar shaxsdan tegishli aniqlangan holat bo'yicha zarur tushuntirish olish; - xo'jalik yurituvchi subyekt tekshiruvi natijalari bo'yicha aniqlangan xato va kamchiliklarni bartaraf etish yuzasidan aniq, amaliy, kafolatli taklif hamda tavsiyalar ishlab chiqish, tegishli chora va tadbirlarni amalga oshirish, tekshiruv natijalarini umumlashtirish va baholash; - tekshiruvda aniqlangan qonunbuzarliklar va suiste'molchiliklarni bartaraf etish hamda xo'jalik yurituvchi subyekt moliya-xo'jalik faoliyatini yaxshilash bo'yicha xo'jalik yurituvchi subyekt rahbariga taqdimnoma loyihasini tayyorlash va taqdim etish; - audit natijalari asosida auditorlik hisobotini tayyorlash va uni mijoz rahbariyatiga taqdim etish.

3 Muallif tomonidan tayyorlangan.



Yuqorida nomlari keltirilgan hujjatlar va vazifalar tekshiruvni o'tkazishning eng asosiy tartib-qoidalari hisoblanib, ular tavsiyaviy mazmunga egadir, ya'ni tekshiruvlar jarayonida auditorlar o'zlarining bilim va malakalariga tayangan holda alohida yondashishlari mumkin.

Ta'kidlash joizki, auditorlik tekshiruvi natijalari yoki tekshiruvning borishi bu to'plangan dalillarning ishonchiligi yoki to'g'riligiga bevosita bog'liqdir. Biroq auditorlik amaliyotida mijoz-korxona moliyaviy hisobotining ishonchiligi to'plangan dalillar axboroti bilan bevosita bog'liq bo'lgan hisobot ishonchiligi quyidagi omillar jiddiy ta'sir etishi mumkin:

1. O'zaro bog'liq hamkorlarning mavjudligi;
2. O'zaro bog'liq tomonlar bilan muomalalar bo'yicha schotlar qoldig'i;
3. Garov ta'minoti sifatida qo'yilgan aktivlarning mavjudligi;
4. Korxonaning barcha aktivlari bo'yicha mulkiy huquqning mavjud emasligi;
5. Uchinchi tomon hamkorlarga berilgan kafolatlarning mavjudligi;
6. Amaldagi va shartli majburiyatlarning mavjudligi;
7. Hisobot davri bo'yicha sud da'volari (ijro varaqalari) ning mavjudligi;
8. Hisobot sanasidan keyin, biroq, auditorlik hisoboti taqdim etilgan sanagacha amalga oshirilgan muomalalarning mavjudligi;
9. Eng kam tannarx yoki relizatsiyaning sof qiymati bo'yicha TMZ hisobi;
10. Mijozning moliyaviy hisobotda aks ettirilgan aktivlar va majburiyatlar balans qiymatini jiddiy tarzda o'zgartirishi mumkin bo'lgan rejalarning mavjudligi;
11. Mijoz muayyan mahsulot turini ishlab chiqarishni tugatishni rejalashtirmayaptimi, eskirgan TMZlarning ko'payish holati yoki yuzaga kelishi bo'lishi mumkin bo'lgan boshqa rejalarning mavjudligi;
12. Mijoz yaqin kelajakda o'z faoliyatini o'zgartirishni rejalashtirmayaptimi;

Fikrimizcha, yuqoridagi dastlabki to'qqiz band bo'yicha axborotni auditor korxonada mavjud bo'lgan hujjatli dalillardan olishi mumkin. Biroq agar unga garov shartnomalari yoki kafolat majburiyatlari taqdim etilmagan bo'lsa, bu mijoz har doim ham garovga qo'yilgan mol-mulk yoki berilgan kafolat majburiyatlariga ega emasligini bildiravermaydi. Shu sababli, dalil sifatida auditor mijozdan ushbu masalalar bo'yicha ishlarning amaldagi holati ochib beriladigan taqdimnoma xat olishi shart. Lekin, yuqoridagi 10 va 12-bandlarda ko'rsatilgan axborotlarning yagona dalili esa faqat mijozning taqdimnoma xati bo'lishi mumkin. Auditorlik tashkiloti uchun rahbariyatning taqdimnoma xatini auditorlik xulosasi taqdim etilgunigacha xo'jalik yurituvchi subyektning rahbari (direktori, direktorlar kengashi raisi yoki mijoz-korxona boshqaruvchisi) imzolagan holda taqdim etishi lozim.

XULOSA

Auditorlik tekshiruvini rejalashtirish va o'tkazishni takomillashtirish borasida olib borilgan ilmiy-tadqiqotlar natijasida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

Hozirgi paytda auditorlik faoliyatini tashkil etish va o'tkazishni tartibga solish bo'yicha ko'plab me'yoriy – huquqiy hujjatlar yoki adabiyotlar ishlab chiqilgan bo'lsada, ularda asosan tekshiruvni tashkil etish va o'tkazishga umumiy jihatdan yondashilib, auditorlik tekshiruvini amalga oshirish bosqichlari yoki tekshiruvda bajariladigan auditorlik amallari aniq va batafsil holatda yoki to'liq yoritib berilmagan. Yuqoridagi masalalarga aniqlik kiritish maqsadida dissertatsiyada auditorlik tekshiruvining 3 ta bosqichi va ularda bajariladigan amallar tavsiya etilgan. Bu esa, tekshiruvlarni auditorlik shartnomasida belgilangan qat'iy muddatlarda tugatishga erishilib, sifatli auditorlik xulosasini shakllantirish uchun sarflanadigan vaqtni tejash, auditorlarni tekshiruvga bo'lgan javobgarligini oshirish va auditor ish sifatini boshqarish samaradorligini oshirish imkoniyatini beradi.

Izlanishlar natijasida, auditorlik faoliyatini tashkil etish va o'tkazishni tartibga solish bo'yicha amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar hamda ilmiy tadqiqotlarda tekshiruvni tashkil etish va o'tkazishga umumiy jihatdan yondashilganligi, auditorlik tekshiruvini amalga oshirish bosqichlari yoki tekshiruvda bajariladigan auditorlik amallari aniq va to'liq yoritib berilmaganligi ma'lum bo'ldi.

Fikrimizcha, bugungi kunda auditorlik tekshiruvini rejalashtirish va amalga oshirish samaradorligini ta'minlashda quyidagilarni bajarish talab etiladi:

- Auditni rejalashtirish, tekshirish va yakunlash bosqichlari algoritmini xalqaro standartlar va amaldagi qonun hujjatlari talablariga muntazam ravishda mosligining nazoratini amalga oshirish;



- Tekshirilayotgan mijoz-korxonada mavjud bo'lgan buxgalteriya hisobiga oid dasturiy ta'minot bazasi ma'lumotlari bilan auditorlarni ta'minlash yoki dasturdan tekshirayotgan auditorlarni foydalanishini ta'minlash;
- Audit o'tkazish uslubiyati va tekshiruvni tashkil etish shakl va tartib-qoidalarini dasturiy ta'minot tarkibiga muntazam kiritib borish yoki yangilab turish;
- Tekshirilayotgan mijoz-korxona faoliyatining zamonaviy tahlil usullari asosida zamonaviy boshqaruv qarorlarini qabul qilish texnologiyasi yoki algoritmini dasturiy ta'minot tarkibiga kiritish va uni yangilab borish;
- Nafaqat audit o'tkazish jarayonini, balki konsalting, autsorsing, huquq va baholash sohalari bo'yicha auditorlik xizmatlarini ko'rsatish jarayonini avtomatlashtirish hamda boshqalar.

Audit bosqichlariga tegishli har bir vazifani bajarish uchun ularning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda eng avvalo, tekshirish "algoritm"ini yaratish, auditorlik amallarini bajarish va tekshiruv natijalarini umumlashtirish hamda baholashning ilmiy, uslubiy va me'yoriy jihatdan asoslangan uslubiyatini ishlab chiqish, shuningdek, ushbu masalalar auditorlik tashkilotining ichki standartlarida o'z aksini topishi hamda ichki standart me'yorlari tekshiruvda bevosita qo'llanilishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-sentyabrdagi "O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3946-son Qarori. <http://lex.uz/docs/3914502>.
2. Аренс А., Лоббек Дж. Аудит. Пер. с англ. под ред. Я.В. Соколова. -М.: Финансы и статистика, 2013. –560 с; Адамс Р. Основы аудита. Пер. с англ./под ред. Я.В. Соколова. – М.: ЮНИТИ, 2015.-398с.; Додж Р. Краткое руководства по стандартам и нормам аудита. Пер. с англ.: предисловие; Кармайкл Д.Р., Бенис М. Стандарты и нормы аудита. Пер. с англ. -М.: Аудит. ЮНИТИ, 1995.–527с.; Робертсон Дж. Аудит / Пер. с англ./Дж. Робертсон. –М.: Контакт, 2004.–496 с.
3. Барышников Н.П. Организация и методика проведения общего аудита. 4-е изд. перер. и доп. –М.: Финин, 1998.-528с; Белуха Н.Т. Аудит. Учебник "Знания", КОО, 2000.–769 с; Бычкова С.М. Аудиторская деятельность. Теория и практика.–СПБ.: Лань, 2000.-320с.; С.А.Стукова.–М.: Финансы и статистика, ЮНИТИ, 1992. -240с.; Камышанов П.И. Практическое пособие по аудиту. -М.: ИНФРА-М. 1996.–522 с.; Терехов А.А. Аудит: перспективы развития. -М.: Финансы и статистика, 2001. -560 с; Ж.А.Кеворкова. Международные стандарты аудита. –М.: Юрайт, 2014.-458 с.; Суйц В.П., Шеремет А.Д. Аудит. Учебник. -М.: ИНФРА-М, 2009. –456 с.
4. O'zbekiston Respublikasi moliya vazirligining <https://www.mf.uz> internet sayti ma'lumotlari.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 2

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.



Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.